Presidentti, OTT Tatu Leppänen
Korkein oikeus

19.9.2024

*Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle*

**Hallituksen esitys eduskunnalle 63/2024 vp etäyhteyksien käytön edistämistä oikeudenkäynneissä yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi**

Perustuslakivaliokunta on pyytänyt asiantuntijalausuntoa otsikossa mainitusta hallituksen esityksestä. Esitän lausuntonani seuraavan.

*1 Yleistä*

Hallituksen esityksen tavoite lisätä etäyhteyksien käyttömahdollisuuksia ja sujuvoittaa oikeudenkäyntejä yleisissä tuomioistuimissa on kannatettava. Nykyisin rikos- ja riitaprosessien keskeinen ongelma on usein liian pitkä kesto, ja ehdotetut keinot voivat osaltaan edistää oikeudenkäyntien joutuisuutta ja siten edistää perustuslain 21 §:ssä taatun oikeusturvan toteutumista käytännön lainkäytössä.

Korkein oikeus on 5.3.2024 antanut lausunnon hallituksen esityksen pohjana olleesta esitysluonnoksesta. Korkein oikeus kannatti esitystä pääosin, mutta kiinnitti huomiota eräisiin vielä jatkovalmistelua edellyttäneisiin kohtiin, joissa luonnosta voitiin pitää tarpeettoman pitkälle menevänä tai sääntelytarkkuudeltaan väljänä. Nämä huomautukset on pääosin otettu jatkovalmistelussa huomioon.

Hallituksen esityksessä on asianmukaisesti käsitelty esityksen suhdetta perustuslakiin ja kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, erityisesti oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan perus- ja ihmisoikeuden kannalta.

Esityksen antamisen jälkeen unionin tuomioistuin on 4.7.2024 antanut tuomion Bulgariaa koskeneessa asiassa *C-760/22 FP ym.* syyttömyysolettamadirektiivin tulkinnasta. Ratkaisu kuitenkin koski syytetyn oikeutta eikä velvollisuutta osallistua oikeudenkäyntiin videoyhteyden välityksellä. Unionin tuomioistuin totesi, että direktiivi ei ole esteenä sille, että syytetty voi nimenomaisesta pyynnöstään osallistua oikeudenkäyntinsä istuntoihin videoneuvottelun välityksellä, kunhan oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin taataan. Viimeksi mainitun osalta tuomioistuin viittasi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöön (tuomion kohdat 25 ja 31):

> ”Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä ilmenee kuitenkin, että syytetyn läsnäolo on erittäin tärkeää oikeudenmukaisen rikosoikeudenkäynnin kannalta, ja velvollisuus taata syytetylle oikeus olla läsnä istuntosalissa on tältä osin yksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan olennaisista osatekijöistä.”
>
> ”Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut tältä osin, että osallistuminen menettelyyn videoneuvottelun välityksellä ei sellaisenaan ole ristiriidassa oikeudenmukaisen ja julkisen oikeudenkäynnin käsitteen kanssa, mutta on

varmistuttava siitä, että yksityinen voi seurata menettelyä ja tulla kuulluksi ilman teknisiä esteitä sekä pitää yhteyttä asianajajaansa tehokkaasti ja luottamuksellisesti.”

Kaikkien esityksessä ehdotettujen uudistusten onnistumisen kannalta välttämätöntä on, että tuomioistuinten käytössä on asianmukaiset tekniset laitteet ja ohjelmistot sekä riittävästi henkilöresursseja niiden käyttöön. Kysymyksiä herättää erityisesti se, miten suullisen todistelun tallentaminen käräjäoikeudessa ja osapuolten laajentuva etäosallistuminen on tarkoitus sovittaa teknisesti yhteen.

Perusoikeusjärjestelmän kannalta ongelmallinen kohta esityksessä on mielestäni tuomarin etäosallistumisen mahdollistaminen varsin matalalla kynnyksellä. Muilta osin minulla ei ole esityksestä enempää lausuttavaa.

*2 Tuomarin etäosallistuminen*

Nykyisen prosessilain mukaan tuomari itse ei saa osallistua etäyhteydellä suulliseen oikeudenkäyntiin (KKO 2021:91 ja 92). Jos tämä mahdollisuus nähdään tarpeelliseksi avata yleisissä tuomioistuimissa, siitä on ehdotetuin tavoin säädettävä nimenomaisesti.

Mainituissa tapauksissa korkein oikeus katsoi, että tuomari ei ollut saanut osallistua hovioikeuden pääkäsittelyyn videoyhteyden välityksellä, kun siitä ei ollut säädetty. Ensimmäisessä tapauksessa (KKO 2021:91) videoyhteyden käyttämiseen oli kuitenkin ollut koronapandemiasta johtunut painava ja hyväksyttävä syy, nimittäin tuomarin koronakaranteeni. Koska tapauksessa oli lisäksi ollut kysymys vain mielentilatutkimuksen jälkeisestä jatkokäsittelystä, menettelyvirheellä ei ollut loukattu vastaajien osallistumis- ja puolustautumisoikeuksia niin vakavasti, että asia olisi ollut palautettava hovioikeuteen uudelleen käsiteltäväksi. Jälkimmäisessä tapauksessa (KKO 2021:92) edes painavaa ja hyväksyttävää syytä tuomarin etäosallistumiselle ei ollut ollut, ja asia palautettiin hovioikeuteen uudelleen käsiteltäväksi.

Ensimmäinen tapaus on ollut myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen arvioitavana (*Alppi v. Finland* 28.11.2023). Ihmisoikeustuomioistuin sovelsi arvioinnissaan tuomarin etäosallistumiseen vastaavia kriteereitä kuin muuhun etäosallistumiseen: tuomarin etäosallistumiselle täytyi olla vahvat perusteet, etäosallistumisen järjestelyjen täytyi olla asianmukaiset ja oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuus kokonaisuutena ei saanut vaarantua (kohdat 19–20). Tuomioistuin totesi, että koronaviruksen leviämisen estäminen oli ollut hyväksyttävä tavoite, ja kun jatkokäsittely oli koskenut vain seuraamukseen liittyneitä teknisempiä kysymyksiä, oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ei ollut loukattu ja valitus oli jätettävä perusteettomana tutkimatta (kohdat 22–23).

Vastaavasti eduskunnan perustuslakivaliokunta on eri uudistusten yhteydessä korostanut, että oikeudenkäynnille on luonteenomaista tuomioistuimen istunnossa tapahtuva asian vastavuoroinen ja puolueeton käsittely. Tuomiovaltaa oikeudenkäynnissä käyttävät tuomarit, jotka ovat samanaikaisesti paikalla tuomioistuimen lakisääteisessä kokoonpanossa ja jotka perustavat päätöksensä keskinäiseen neuvotteluun. (PeVL 53/2014 vp s. 3 ja PeVL 5/2018 vp s. 2–3)

Hallituksen esityksen (ehdotettu oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 15 §) mukaan lähtökohtana olisi perustellusti edelleen, että tuomioistuimen kokoonpanon jäsenten on oltava suullisessa käsittelyssä läsnä istuntosalissa. Kuitenkin muu tuomari kuin puheenjohtaja voisi osallistua istuntoon etäyhteydellä. Edellytyksenä olisi, että ”siihen on aihetta ja puheenjohtaja harkitsee tämän

soveliaaksi”. Esimerkiksi kolmen tuomarin suullisessa istunnossa saattaisivat olla läsnä vain puheenjohtaja sekä asianosaiset ja kuultavat, kahden muun tuomarin ollessa videoyhteyden päässä.

Koska käräjäoikeudessa on yleensä vain puheenjohtaja, tämä mahdollisuus koskisi käytännössä niitä vakavimpia tai vaativimpia asioita, jotka käsitellään käräjäoikeudessa monijäsenisessä kokoonpanossa. Voidaan olettaa, että käytännössä mahdollisuutta hyödynnettäisiin useammin hovioikeuden pääkäsittelyssä, erityisesti toimitettaessa ns. matkakäräjiä toisella paikkakunnalla. Tarve matkakäräjien toimittamiseen hovioikeudessa kuitenkin vähentynee merkittävästi, kun suullinen todistelu otetaan lähtökohtaisesti vastaan käräjäoikeuden tallenteelta ja kun mahdollisuudet asianosaisten ja todistajien etäkuulemiseen laajentuvat entisestään.

Mielestäni prosessilakiin on myös oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta perusteltua säätää poikkeustilanteita varten ehdotettu mahdollisuus sille, että muu tuomari kuin puheenjohtaja voi osallistua suulliseen istuntoon etäyhteydellä. Tällöin voidaan välttää pääkäsittelyn peruuntuminen esimerkiksi, jos yksi jäsen sairastuu lievästi tai hänen liikenneyhteytensä katkeaa. Tämä mahdollisuus olisi hyvä olla käytettävissä myös korkeimman oikeuden suullisessa käsittelyssä. Tarve tällaiseen sääntelyyn tuli konkreettisesti esille koronapandemian yhteydessä. Sen sijaan pidän ongelmallisena sitä, jos tuomareille sallittaisiin varsin laajasti osallistuminen suullisiin istuntoihin etäyhteydellä, jopa työjärjestelyihin liittyvistä syistä.

Esityksessä on asianmukaisesti käsitelty myös niitä kielteisiä vaikutuksia, joita tuomareiden etäosallistumisesta suullisiin oikeudenkäynteihin voi aiheutua. Asianosaisen kannalta oikeus kohdata tuomarinsa heikentyy yhtä lailla silloin, kun tuomari on etänä kuin jos asianosainen itse on määrätty olemaan etänä.

Tuomarin oikeudenkäyntiin osallistumisen järjestämisessä keskeistä on prosessin ja ratkaisutoiminnan laatu ja sujuvuus, ja merkitystä on myös sillä, että tuomarin osallistumisen tapa ylläpitää luottamusta tuomioistuinta kohtaan. Keskiössä eivät sen sijaan saa olla tuomarin ja tuomioistuimen tarpeisiin liittyvät tarkoituksenmukaisuusperusteet, jotka eivät saa mennä oikeudenkäynnin välittömyysperiaatteen edelle. Laajan etäosallistumisen haittapuolena olisi myös tuomareiden keskinäisen kollegiaalisen kanssakäymisen heikentyminen, mikä saattaisi pidemmällä aikavälillä heijastua tuomareiden työn laatuun.

Mielestäni ensinnäkin tuomarin etäosallistumiselle säännökseen ehdotettu kynnys ”siihen on aihetta” on liian matala. Kynnyksen tulisi olla, vastaavasti kuin lukuun ehdotetussa 16 §:ssä, ”jos siihen on perusteltu syy”. Lakitekstiä voitaisiin myös tarkentaa kriteereillä ”ottaen huomioon asian laatu ja merkitys asianosaiselle”, vastaavasti kuin ehdotetuissa muissa säännöksissä.

Toiseksi pykäläehdotuksen perustelujen valossa riittävänä aiheena tuomarin etäosallistumiseen voisivat olla esimerkiksi siitä saatavat aika- ja kustannussäästöt tai henkilöresurssien tarkoituksenmukainen käyttö (s. 34). Voidaan kysyä, ovatko tällaiset tuomioistuimen ja tuomarin työjärjestelyjen tarkoituksenmukaisuuteen liittyvät syyt kovin painavia perusteita oikeudenkäynnin välittömyydestä poikkeamiseen, saati toteutuuko tässä tavoitteiden ja keinojen oikeasuhteisuus perusoikeusjärjestelmän kannalta kestävällä tavalla. Mielestäni tuomarin etäosallistumisen tulisi voida olla mahdollista verraten poikkeuksellisesti lähinnä, kun sillä voidaan välttää pääkäsittelyn peruuttaminen tai lykkääminen, ja harkinnassa tulee kiinnittää korostettua huomiota asianosaisten ja asian tarpeisiin – vastaavasti kuin ehdotetussa luvun 16 §:ssä.